

İslam Hukukunda Hibeden Dönmeyi Engelleyen Sebepler (Osmanlı Uygulaması)

Reasons Preventing Refusal from Grant in Islamic Law (Ottoman Application)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Fıkıh Anabilim Dalı

Nigde Omer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic
Sciences, Department of Fiqh
Nigde, Turkey

mehkoc06@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-2443-1652

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Mart / March 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Koç, Mehmet. "İslam Hukukunda Hibeden Dönmeyi Engelleyen Sebepler
(Osmanlı Uygulaması)". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 2 (Haziran 2022), 1-37.

İntihal/ Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir /This article has
been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Koç).

Yayıncı / Published by: Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi/ Cankiri
Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır./ Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Öz

İslam hukukunda, insanın fitratında taşıdığı yardımseverliğin bir tezahürü olan hibe konusu ile ilgili ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. Bir malı başkasına karşılıksız olarak hemen temlik etmek şeklinde tanımlanan hibe akdinin kuruluş ve geçerlilik şartları ile hibeden rücuun mümkün olup olmayacağı, rücu mümkün ise kimlere yapılan hibeden hangi şartlarda dönülebileceği hususlarıyla alakalı mezhepler farklı ictihadlara sahiptir. Hanefiler hibe akdinin teberru yönünü öne çıkararak, bir karşılık almadığı sürece hibe yapanın o malda hala tasarruf yetkisinin olduğunu düşünmektedirler. Bundan dolayı onlara göre kişi ahlaken uygun olmasa da hukuken hibesinden dönebilir. Bununla beraber yedi durum Hanefilerde de kabzı gerçekleşen hibeden dönüşü engellemektedir. Cumhur ise hibe akdini satım akdine benzeterek onun bağlayıcı bir akid olduğu kanaatini taşır. Bundan dolayı baba ve bazı durumlarda annenin çocuğuna yaptığı hibe dışındaki hibelerden hukuken dönülmesinin caiz olmadığı görüşündedirler. Hanefî mezhebi Osmanlı'da resmi mezhep olarak kabul edilerek mahkeme kararları buna göre alınmıştır. Bu çalışmada Osmanlı dönemi fetvaları ve mahkeme kararlarından hareketle hibeden dönme meselesinde Hanefî mezhebinin ictheadlarına ne kadar uyulup uyulmadığı tespit edilmeye çalışıldı. Netice olarak hibeden dönme konusu ile ilgili Osmanlı dönemi özelinde incelenen fetva ve mahkeme kararlarında Hanefî mezhebinin görüşlerinin uygulandığı tespit edildi. Çalışmamızın hibeden dönme konusu özelinde İslam ve Osmanlı hukuk tarihine mütevazı bir katkı sunması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı Hukuku, Hibeden Dönme, Fetva, Mahkeme.

Abstract

In Islamic law, there are detailed provisions regarding the grant, which is a manifestation of the benevolence that people have in their nature. The sects have

different opinions about the establishment and validity conditions of the grant contract, which is defined as immediately assigning a property to someone else without compensation, whether it is possible to recourse from the grant, and if recourse is possible, under which conditions the grant can be withdrawn. Hanafis, by emphasizing the donation aspect of the grant contract, think that the donor still has the authority to dispose of that property as long as he does not receive a return. Therefore, according to them, a person can legally withdraw from his grant, even if it is not morally appropriate. However, seven situations prevent the Hanafis from returning from the grant that has been received. The public, on the other hand, likens the grant contract to the sale contract and thinks that it is a binding contract. For this reason, they are of the opinion that it is not legally permissible to return the grants other than the grants made by the father and, in some cases, by the mother to her child. Hanafi sect was accepted as the official sect in the Ottoman Empire and court decisions were taken accordingly. In this study, it has been tried to determine how much the Hanafi sect's opinions were followed or not in the issue of returning from grants, based on the Ottoman period fatwas and court decisions. As a result, it has been determined that the views of the Hanafi sect were applied in the fatwa and court decisions examined in the Ottoman period regarding the issue of refusal from grants. It is hoped that our study will make a modest contribution to the history of Islam and Ottoman law, in particular, on the subject of returning from grants.

Keywords: Islamic Law, Ottoman Law, Reversion from Grant, Fatwa, Court.

Giriş

Osmanlı hukuk uygulamalarının büyük kısmında İslam hukukunun önemli bir etkisinin olduğu bilinmektedir.¹ Bizi bu çalışmaya sevk eden amil, ülkemizde İslam

---

¹ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2012), 66.

hukukunda hibeden dönme meselesini ele alan bazı çalışmalar² olmakla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı dönemi fetva ve mahkeme kararları özelinde bir çalışmanın bulunmamasıdır.³ Bu çalışmada Osmanlı dönemine ait mahkeme defterleri ve fetva mecmuaları ile ülkemizde Osmanlı arşivleri hususunda yapılan çalışmalardan istifade edildi.

Sözlükte “karşılıksız vermek, bağışlamak” anlamına⁴ gelen hibe, istılahta (temlikül-ayn bilâ ivazın) malı karşılıksız temlik etmektir.⁵ Hibe akdini diğer akidlerden ayırmak için ise şöyle bir tanım yapılmaktadır: “Bir malı başkasına karşılıksız (ivazsız) olarak hemen temlik etmektir.”⁶ Bu tanımda, hibe “ivazsız” kaydı ile bey’den, “hemen” kaydı ile vasiyetten, “temlik” kaydı ile ise âriyet⁷ ve karzdan (borç verme) ayrılmış olmaktadır.”⁸ Hibe yapana vâhib, hibe edilen şahsa mev’hûbün leh, hibeye konu olan şeye mev’hûb, yapılan hibeyi kabul etmeye ittihâb

---

² Abdulkadir Şener’in “İslam Hukukunda Hibe” isimli kitabı, Ayhan Hıra’nın “Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar”, ile Nuri Kahveci-Fatih Kuş’un “Hanefilere Göre Hibeden Dönmenin Şartları” isimli makaleleri bulunmaktadır.

³ Esmâ Balta’nın “Mecelle’deki “Kitabü’l-Hibe” ve Mütûn-i Erbaa’daki Hibe Bölümlerinin Karşılaştırılması” isimli Yüksek Lisans çalışması ve Mücahit Ceylan’ın “Mecelle’de Hibe Akdi” isimli kitabında hibeden dönme meselelerinde mahkeme örnekleri kullanılmamıştır.

⁴ Muhammed b. Mükerrer İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.), “nfg”, 6/4929.

⁵ Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeyla’î, *Tebyînü’l-hakâik şerhu Kenzi’d-dekâik* (Bulak: Matba’atü’l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313/1896), 5/91; İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî, *Mülteka’l-Ebhur*, thk. Vehbî Süleyman el-Ulbânî (b.y.: y.y., 1406/1986), 2/150; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ale’d-dürri’l-muhtâr*, thk. Ali Muhammed Muavved (Riyad: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 2003), 12/560.

⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976), 4/223.

⁷ Âriyette malın ayınının değil menfaatinin temlikî söz konusudur. Geniş bilgi için bk. Ebû Bekir b. Mesûd el-Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertîbi’ş-şerâi’* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1407/1986), 6/116-117; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 12/560.

⁸ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/223.

denilmektedir.⁹ Arapçada atıyye, hediye, sadaka gibi kelimeler hibe ile eş-yakın anlamda kullanılmakta ise de atıyye, hibeden daha geniş bir anlamda; hediye ve sadaka ise hibeden daha dar anlamda kullanılmaktadır.¹⁰

İslam hukukunda her akid kendine has îcab-kabulden oluşur. Hibe akdindeki îcab, bir tarafın “şu malımı sana hibe ettim” demesi, kabul ise diğer tarafın îcaba olumlu cevap vererek “kabul ettim” demesidir.¹¹ Hibe akdinin sadece îcabtan oluştuğuna dair görüş¹² bulunmakla beraber çoğunluk fukaha, hibe akdinin rüknünün îcab ve kabulden oluştuğunu,¹³ kabz (tesellüm) ile tamamlanacağı görüşündedir.¹⁴ Hibe akdi gayr-i lazım bir akid olduğu için ondan rücu etmek ve

---

⁹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/223.

¹⁰ Yunus b. İdris el-Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-Îrâdât*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî (b.y.: Müessesetü'r-Risale, 1420/2000), 4/390; “Hibe”, *el-Mevsuatu'l-fıkhiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf ve 'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1425/2004), 42/120; Ali Bardakoğlu, “Hibe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 17/421; Ayhan Hıra, “Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar”, *JASSS* 58/2 (2017), 238.

¹¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/226.

¹² Kabulün hibe akdinin rüknü olup olmaması konusunda ilk dönem Hanefî fakihleri arasında ihtilaf bulunmaktadır. Geniş bilgi için bk. Kâsânî, *Bedâ'u's-sanâi'*, 6/115; Ahmed b. Musa el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1410/1990), 9/198; Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, thk. Ali Muhammed Muavved (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1427/2007), 710; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm* (İstanbul: Mir Muhammed Kütüphanesi, 1307/1890), 2/217; Zeynüddîn b. İbrahim İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (b.y.: Matba'atü'l-İlmiyye, 1417/1997), 7/311; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/568; Bardakoğlu, “Hibe”, 17/423.

¹³ Burhânüddîn b. Abdilcelil el-Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ'*, thk. Muhammed Adnan Derviş (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.), 2/218; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/91; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/310; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/568.

¹⁴ Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/91; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Kudûrî, *el-Muhtasar*, thk. Kamil Muhammed Uveyda (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1997), 124; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/217; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2/150; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/581; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 4/227.

onun feshedilmesi mümkündür.¹⁵ Kabz, hibe konusu malın hibe edilen kişinin mülkiyetine geçtiğini gösterir.¹⁶ Kabul ifadesi olmasa da kabz etme ile kabul yerine gelmiş olur.¹⁷ Hatta îcab ve kabul sözü olmaksızın sadece teati (fiili mübadele) şeklinde de hibe akdinin geçerli olabileceği ifade edilmektedir.¹⁸ Hanefîlere göre kabz olmaksızın hibe edilen mal, îcab ve kabul ile hibe edenin mülkiyetinden çıkmaz; hibe edenin bu malı teslim yükümlülüğü, hibe edilenin de malı talep hakkı meydana gelmez.¹⁹ Ancak taraflar aynı mecliste iken kendisine hibe yapılan tarafın malı kabzetmesi ile bağışlayanın hibe konusu malı -kabzet- şeklindeki sözlü yönlendirmesi olmasa da geçerlidir.²⁰ Buradaki kabz istihsanen satım akdindeki kabul yerine geçmektedir.²¹ Bununla beraber meclis dağıldıktan sonra hibe yapılan kişinin, malı kabzetmesinin geçerli olması için bağışlayanın hibe edilen kişiye kabz için izin vermesi gerekir.²² Hibe eden, kendisine hibe yapılan kişinin hibe konusu malın kabzını gerçekleştirmesinden önce ahlâken doğru olmasa da hukuken hibesinden rücu edebilir. Ancak kabzdan sonra hibe tamam olur ve bağlayıcılık kazanır, hibe edilen malın mülkiyeti bağışlanana geçer.²³

¹⁵ Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/91; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/310; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/569.

¹⁶ Aynî, *el-Binâye*, 9/198.

¹⁷ Aynî, *el-Binâye*, 9/202; Ebu Bekir b. Ali ez-Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (b.y.: y.y., ts.), 570.

¹⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/569.

¹⁹ Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 12/57; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/123; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, /91; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/578.

²⁰ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 124; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/218; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/91; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/311.

²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/57; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/124; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/218; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/92; Aynî, *el-Binâye*, 9/201; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/219; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 570.

²² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/124; Aynî, *el-Binâye*, 9/202; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/218; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/311; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/578.

²³ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 124; Bardakoğlu, "Hibe", 17/423.

1. İslam Hukukunda Hibeden Dönmeyi Engelleyen Sebepler

İslam hukukunda hibeden dönme hibe konusu malın kabzından önce ve sonra olmak üzere iki şekildedir. Hanefilere göre kabz hibenin tamam olmasının şartı olduğu için bağışlayan, kendisine hibe edilen kişinin hibe konusu malın kabzını gerçekleştirmesinden önce hibesinden rücu edebilir. Hibe yapan kabzdan önce sözlü olarak hibesinden rücu etmese de bağışlayanın karşı tarafın kabzından önce ölmesi halinde doğal rücu meydana gelir. Böylece kendisine hibe yapılan kişi hibeyi kabul etse de bağışlanan mal hibe edenin mirasçılarına döner.²⁴

Hibenin kabz ile tamam olmasından sonra kimler hakkında hibeden rücu edilip edilemeyeceği konusunda cumhur ve Hanefiler farklı görüşlere sahiptirler. Cumhur, hibe akdi ile satım akdinin birbirine benzediğini düşünerek hibe akdinin de bağlayıcı (lazım-tek taraflı bozulamayan) bir akid olduğunu ve hibe edenin hibesinden dönmemesinin asıl olduğunu savunmaktadır.²⁵ Onları bu görüşe sevk eden temel dayanakları ise hibeden dönmeyi kınayan “*Hibesinden dönen kimse kustuğu şeyi geri yiyen köpek gibidir*”²⁶ “*Kötü örnek bizim için söz konusu olamaz. Hibesinden geri dönen kişi, kustuğunu yiyen köpek gibidir*”²⁷ “*Kişinin hibesinden dönmesi câiz değildir. Ancak çocuğuna*

---

²⁴ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 124; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 6/119; Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, 5/92; Bardakoğlu, “Hibe”, 17/423.

²⁵ İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail el-Müzenî, *el-Hâvi’l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavved (Beirut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1414/1994), 7/536; Ebû’l-Velid Süleyman b. Halef b. Sad b. Eyyub Bâcî, *el-Müntekâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Atâ (Beirut: Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1999), 8/3; Ali b. Yusuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi’l-İmam eş-Şafî* (Beirut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1416/1995), 2/333; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 713; Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Riyad: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 1417/1997), 8/245; Hıra, “Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar”, 240.

²⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr. (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Hibe”, 6.

²⁷ Buhârî, “Hibe”, 14.

*bir şey hibe eden baba bundan müstesnadır*²⁸ şeklindeki hadislerdir. Bu hadislerde hibeden dönmek, kınama içeren bir benzetmeyle ifade edilmiştir. Cumhura göre hadislerdeki benzetme ifadeleri hukukî bir yaptırıma sahiptir. Bu nedenle hibeden dönmek caiz olmamalıdır. Nitekim kusmuğu yemek helal olmayınca, ona benzetilen de helal olmamaktadır.²⁹

Cumhura göre yapılan hibeden dönülemeyeceği görüşünün bir istisnası vardır. O da çocuğa yapılan hibedir. Şâfiî ve Mâlikîlere göre babanın, Hanbelîlere göre ise baba ve annenin çocuğuna yaptığı hibeden dönmesi caizdir. Çocuğun haricindeki diğer akrabalara veya yabancıya yapılan hibeden dönüş caiz değildir.³⁰ Çünkü çocuk babasının bir parçası olarak kabul edildiği için onun malında da babasının mülkiyet hakkı vardır.³¹ Ayrıca hibeden dönüşün mümkün olması için bazı şartlar aranır. Şâfiîlere göre çocuğa yapılan hibeden dönmenin mümkün olması için hibe konusu malın çocuğun elinde halen mevcut olması gerekir.³² Mâlikîlere göre ise anne veya babanın çocuklarına yaptıkları hibeye şahit tutmaları, annenin çocuğuna hibe yaptığı esnada çocuğun yetim olması ve hibe konusu malın değişime uğraması da

---

²⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Mustafa el-Babi el-Harabi, 1978), “Büyû”, 62.

²⁹ Müzenî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 7/536; Hıra, “Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar”, 240.

³⁰ Abdüsselâm b. Saîd es-Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1994), 4/411; Müzenî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 7/545; Bâcî, *el-Müntekâ*, 8/21; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/334; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/55; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 713; Muhammed b. Ebi Bekr İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Câmiu'l-fikh*, thk. Yüsri es-Seyyid Muhammed (Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 2000), 4/634; Muhammed b. Ahmed eş-Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1418/1997), 2/518; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/261; Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*, (b.y.: İhyâu'l-Kütübü'l-Arabiyye, ty.), 4/112.

³¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/334; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/222; İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Câmiu'l-fikh*, 4/634; Aynî, *el-Binâye*, 9/228.

³² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/336; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/519.

hibeden dönüşe engeldir.³³ Hanbelîlere göre ise çocuğun elindeki hibe konusu mal telef olmuş, değişikliğe uğramış veya onda ziyade-i muttasıla meydana gelmişse hibeden dönüş caiz değildir.³⁴

Hanefîler ise hibenin teberru niteliğine vurgu yapmakta³⁵ ve bağlayıcı olmadığını (gayr-i lazım-tek taraflı bozulabilen) söyleyerek³⁶ hibe edenin yaptığı hibeden dönmesine engel durumlar bulunmadığı sürece “hibede asıl olan rücu edilebilir olmasıdır” diyerek hibe konusu malın hepsinden veya bir kısmından dönmenin kerahatle birlikte sahih olduğunu savunmaktadır.³⁷ Bu görüşte olan Hanefîlerin temel delilleri ise, “Bağışlayan bir bedel almamışsa hibesinden dönebilir”³⁸ ve “Bir şeyi hibe eden kimse, kendisine ondan bir karşılık verilmediği müddetçe, hibesini geri almaya en müstahak olandır.”³⁹ şeklindeki hadisler ve kadının kocasına yaptığı hibeden dönebileceğine dair Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Abdullah b. Ömer’in görüşleriyle oluşan sahabe icmasıdır.⁴⁰ Bu hadisler ve sahabe icması hibeden dönmenin câiz olduğunu gösterir.⁴¹ Ayrıca Hanefîlere göre hibeden dönmeyi kınayan hadislerdeki ifadeler haram bildiren hukukî ifadeler değil, ahlakî bir kınamadır.⁴² Bundan dolayı

---

³³ Bâcî, *el-Müntekâ*, 8/22-23; Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr, *Akrabu'l-Mesâlik li-Mezhebi'l-İmam Mâlik*, (Kano: Mektebetü Eyyüb, 1420/2000), 127; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*, 4/112-113.

³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/265-266; Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-İrâdât*, 4/410-411.

³⁵ Aynî, *el-Binâye*, 9/200.

³⁶ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâi'*, 6/127.

³⁷ Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 576; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2/152; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/314; Hıra, “Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar”, 240.

³⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, (Kahire: Matbaatü'l-İlmiyye, 1313/), “Hibât”, 6.

³⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 2/68.

⁴⁰ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâi'*, 6/128.

⁴¹ Hıra, “Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar”, 242.

⁴² Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zehrî en-Neccâr, (b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 4/79.

hibeden dönmek kerahatle caizdir.⁴³ Kerahatin tenzihen mi tahrimen mi olduğu konusunda Hanefî fukaha arasında ihtilaf bulunmaktadır.⁴⁴

Hanefîlere göre kabz gerçekleşikten sonra hibeden dönmeye engel bir durum yoksa rücu yolu iki şekilde olur. Birincisi, bağışlayanın hibe yapılan kişinin rızasını alarak hibesinden dönmesidir.⁴⁵ Hibeden dönme sözlü olarak gerçekleştirilir. Teati yoluyla dönme ise geçerli kabul edilmez.⁴⁶ İkincisi de hibe yapanın mahkemeye başvurarak hâkimin hükmüyle hibesinden dönebilmesidir.⁴⁷ Hâkimin hükmü ile hibenin feshedileceği konusunda Hanefî mezhebi içinde ihtilaf yoktur.⁴⁸ Hanefîlerin bu görüşü Mecelleye de yansımıştır.⁴⁹ Ancak karşılıklı rıza ile hibeden dönme konusunun isimlendirilmesinde ihtilaf vardır. Hanefîlerin çoğunluğuna göre karşılıklı rıza ile hibeden dönme fesih, İmam Züfer'e (öl. 158/775) göre yeni bir hibe akdi sayılır.⁵⁰ Hanefî fakihlerden Aynî (öl. 855/1451), hibeden dönmenin keraheti ve hâkimin fesih kararının buna etkisi ile alakalı şöyle bir yorum yapmaktadır. Hanefîlerin hibeden dönmeyi kerahetle caiz görmesi hâkimin bu keraheti yargılama

⁴³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/222; Aynî, *el-Binâye*, 9/232.

⁴⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/317; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/617.

⁴⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 125; Serahsî, *el-Mesûsût*, 12/58; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/129; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/223; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/223; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 579; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2/154; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/321; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/646.

⁴⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/616.

⁴⁷ Serahsî, *el-Mesûsût*, 12/58; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/129; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/223; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/223; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 579; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/321; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/646.

⁴⁸ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 125; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2/154.

⁴⁹ Mecelle madde: 864 "Vâhib, ba'de'l-kabz mevhubün lehin rızâsıyla, hibe ve hediyeden rücu edebilir. Mevhubün leh râzı olmaz ise, hâkime müracaat eyler. Hâkim dahi mevâdd-ı âtiyeden beyan olunacak mevânî-i rücu yoksa, hibeyi feshedebilir. Amma mevânî-i rücdan berî bulunsa feshedemez."

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/134; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; Aynî, *el-Binâye*, 9/246; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 580; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/647.

sonucunda düşürmesi anlamına gelmemektedir. Karşılıklı rıza ile hibeden dönmeye her iki tarafın rızası olduğu için kerahatten bahsedilemez. Hâkimin hükmü ile hibeden dönmeye ise hâkim keraheti (masiyet) helal hale getirmemekte ve tarafların arasındaki nizayı çözerek hak sahibinin hakkına ulaşmasına yardım etmektedir.⁵¹

Karşılıklı rıza veya mahkeme kararı olmaksızın hibe yapan hibesinden dönüp bağışladığını geri alacak olsa gâsıb sayılır. Hibe konusu mal onun elinde telef olursa, hibe edilen kişiye bu malı tazmin etmek durumundadır.⁵²

Hanefîlerin klasik kaynaklarında kabzı gerçekleşen hibeden dönmeyi engelleyen sebepler yedi adet olarak zikredilir. Bunlar, evlenme yasağı oluşturan kan akrabalığı, evlenme hısımlığı, ivaz (karşılık), hibe konusu maldaki ziyade-i muttasıla (mala bitişik artış), hibe konusu malın bağışlanan kişinin mülkiyetinden çıkması, hibe konusu malın helak olması ve taraflardan birinin ölmesidir.⁵³ Hanefîlerin çoğunluğunun kabul ettiği bu klasik yedili ayırımın yanı sıra yedinci madde ikiye ayrılarak, hibe yapanın ölmesini yedinci madde, hibe yapılanın ölmesini sekizinci madde ve hibe konusu şeyin değişikliğe uğrayarak farklı bir cins dönüşmesini de dokuzuncu madde kabul edilerek hibeden dönmeyi engelleyen sebeplerin sayısı artırılmaktadır.⁵⁴ Hibeden rücu engel şartlara Mecelle'de, İbra⁵⁵ ve hibe konusu malın sadaka niyeti ile verilmesi⁵⁶ maddeleri de eklenerek sayı dokuza çıkarılmaktadır. İbra, hibe konusu malın mülkiyetten çıkması maddesine ve hibenin sadaka niyetiyle yapılması da hibeyi, ivazlı hibe kapsamına dahil ettiği için yine hibeden dönmeyi engelleyen sebepler yediye düşmektedir.⁵⁷

---

⁵¹ Aynî, *el-Binâye*, 9/232.

⁵² Aynî, *el-Binâye*, 9/243; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/646.

⁵³ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 125; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/98; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2/150; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/317; Bardakoğlu, "Hibe", 17/425.

⁵⁴ Aynî, *el-Binâye*, 9/233.

⁵⁵ Mecelle madde: 873.

⁵⁶ Mecelle madde: 874.

⁵⁷ Hıra, "Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar", 245.

Hanefîlere göre aşağıda biraz daha ayrıntılı olarak zikredilecek sebepler hibeden dönmeyi engellemektedir.

1. Hem aralarında kan akrabalığı olan hem de sürekli evlenme yaşağı bulunan (mahremiyet) anne-baba, dede-nine gibi usul; çocuklar ve torunlar gibi fürû ve kardeş, amca, hala, dayı, teyze gibi civar akrabaları içine alan hısımlık türü hibeden dönmeyi engeller.⁵⁸ Kan bağı olmayan ancak evlenilmesi haram olan sütkardeşler, eşin çocukları gibi mahremlere yapılan hibeden dönüş mümkündür.⁵⁹ Hanefîler zikredilenlere yapılan hibeden dönülememesinin gerekçesini Hz. Peygamber'in "Bir kimse kendisine nikâh düşmeyen akrabasına hibede bulunursa ondan dönemez."⁶⁰ şeklindeki hadise dayandırmaktadırlar. Yakın akrabaya yapılan hibe, akrabalar arasındaki sevgi bağlarını kuvvetlendirme ve sıla-i rahmi gerçekleştirme yolu olarak kabul edilmektedir.⁶¹

2. Zevciyet hısımlığı, karı-koca arasında evlilikten dolayı meydana gelen sıhriyet akrabalığı hibeden dönüşü engellemektedir. Evlenmeyi engelleyici kan hısımlığında olduğu gibi, zevciyet hısımlığında da hibeden dönüşün caiz olmamasının gerekçesi, eşlerin birbirine hibe yaparken karşılık alma niyetinin olmaması aksine aralarındaki sevgi ve yakınlığı artırma niyetidir.⁶² Ayrıca eşlerin karşılıklı şahitliklerin kabul edilmemesi ve engelleme (hacb) olmaksızın eşler arasında mirasçılığın oluşması gibi sebeplerle zevciyet hısımlığında tıpkı kan bağı ile

⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/49; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/643.

⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/56; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/320; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/644.

⁶⁰ Nîsâbü'r, *el-Müstedrek*, 2/67.

⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/49; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/223; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; Aynî, *el-Binâye*, 9/239; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; Hıra, "Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar", 245.

⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 12/51; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/223; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 578; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/320; Hıra, "Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar", 245.

oluşan akrabalık (karabet) meydana geldiği için eşe yapılan hibeden diğer eş rücu edemez.⁶³ Nikâh akdinden önce yapılan hibelerden her iki eş de dönebilir. Nikâh akdinden sonra yapılan hibeler için ise dönüş mümkün değildir.⁶⁴

3. İvaz, kabzı gerçekleşen hibe konusu mala karşılık hibe yapılan kişinin başılayana bir bedel vermesidir. Bu durum hibeden dönüşü engeller.⁶⁵ Hanefîler bu görüşlerini Hz. Peygamber'in "Bir şeyi hibe eden kimse, kendisine ondan bir karşılık verilmediği müddetçe hibesini geri almaya en müstahak olandır."⁶⁶ hadisine dayandırmaktadırlar.⁶⁷ Hibe kabzedilmeden verilen ivaz, hibe akdini satım sözleşmesine dönüştüreceği için bu hibeden dönüş mümkündür. Hibe yapılan kişi, kabzı gerçekleştikten sonra hibe yapana ivazı verir o da bunu kabzederse bu hibe akdinden dönüş mümkün değildir.⁶⁸ Ayrıca başılayan kendine verilen ivazın yaptığı hibeye karşılık olduğunu bilmelidir. İvaz hibe mukabelesindeki bir karşılık değilse hibeden dönüş mümkündür.⁶⁹

4. Ziyade-i muttasıla, hibe yapılan kişinin yanında iken hibe konusu malın aslından (ayn) ayrılması mümkün olmayacak şekilde bir artış olması demektir.⁷⁰ Ziyade-i munfasıla yani hibe edilen malda meydana gelen artış mala bitişik değilse

⁶³ Aynî, *el-Binâye*, 9/239; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 12/642.

⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/61; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/223; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; Aynî, *el-Binâye*, 9/239; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 578; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/320.

⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/75; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/98; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 576; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/318; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 12/631.

⁶⁶ Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/67.

⁶⁷ Hıra, "Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar", 246.

⁶⁸ Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/98; Aynî, *el-Binâye*, 9/241; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/318.

⁶⁹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/318; Aynî, *el-Binâye*, 9/240.

⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/56; Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi'*, 6/129; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/222; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/98; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 576; Aynî, *el-Binâye*, 9/235; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/317.

hibeden dönmek mümkündür.⁷¹ Örneğin hibe edilen arsa üzerine bina yapılması, tarlaya ağaç dikilmesi durumunda hibeden dönmek mümkün değildir.⁷² Aynı şekilde bir şahsın diğerine hibe ettiği at, hibe edilen kişinin yanında iken kilo alıp hamile kalmış ise başlayan hibesinden dönemez. Ancak at yavruladıktan sonra dönebilir. Bu durumda da yavru hibe edilen kişide kalır.⁷³ Hibe edilen malın piyasa değerindeki artış malın aslındaki fiziki artış değildir. Değerinde artış olan malda hibeden dönüş Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ve İmam Züfer'e göre mümkündür. Ebû Yusuf (öl. 182/798) ve İmam Muhammed'e (öl. 189/805) göre ise malın aslında bir artış olmamakla beraber değerindeki artış ziyade-i muttasıla olarak değerlendirilmekte ve hibeden dönüş mümkün olmamaktadır.⁷⁴

Hibe konusu malın bağışlanan tarafından bir değişime uğratılması veya onun diğer bir mal ile ayrıştırılmayacak şekilde karıştırılması halinde de hibeden dönüş mümkün değildir. Örneğin bağışlanan kişinin kendisine hibe edilen kumaşı elbise diktirerek, boyatarak değişime uğratması veya hibe edilen demiri kılıca dönüştürmesi halinde kumaş ve demir hibesinden başlayan dönemez.⁷⁵ Hibe konusu malın bir kısmının yok olması kalan kısmında hibeden dönüşü engellemez.⁷⁶

5. Hibe konusu malın hibe yapılan şahsın mülkiyetinden çıkması durumunda hibeden rücu mümkün olmaz.⁷⁷ Ancak kendisine hibe yapılan kişi hibe konusu malı başkasına hibe etmemiş veya satmamış ise hibe eden hibesinden dönebilir.⁷⁸

⁷¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/129; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/98; Aynî, *el-Binâye*, 9/234; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/317; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/627.

⁷² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/129; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/98; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; Aynî, *el-Binâye*, 9/233; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/318; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/622.

⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/88; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/98; Aynî, *el-Binâye*, 9/234; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/318.

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/56; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/99; Aynî, *el-Binâye*, 9/235.

⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/101; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/129; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/317.

⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/83; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/129; Aynî, *el-Binâye*, 9/234; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/317; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/620.

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/56; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/222; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/100.

6. Hibe konusu mal helak olmuş veya tüketilmiş ise hibeden rücu mümkün olmaz. Çünkü helak olan malın aynısını geri getirmek mümkün değildir.⁷⁹ Kendisine hibe yapılan kişi malın helak olduğunu söylerse yemine gerek kalmaksızın onun sözüne itibar edilir.⁸⁰

7. Bağışlayan veya bağışlanan şahıslardan birinin ölümü halinde hibeden dönülemez. Bağışlayanın ölümü halinde hibeden rücu yapacak taraf olmadığı; bağışlananın ölümü halinde ise hibe edilen mal artık mirasçıların mülkiyetine geçtiği için hibeden rücu edilemez.⁸¹

8. Sadaka, hibe gibi taraflar arasındaki yakınlığı (sıla-i rahim) kuvvetlendirmektedir.⁸² Hibe yapan, hibeyi hayır ve sevap kazanma amacıyla yaptıysa hibeden rücu edemez.⁸³ Sadaka da hibe gibi ancak kabz ile sahih olur.⁸⁴ Kabz gerçekleşikten sonra sadakan rücu caiz değildir.⁸⁵ Çünkü sadaka veren şahıs, bu hibesinin karşılığında sevap ummakta yani bir bedel karşılığında hibe yapmaktadır. Eda edilen ibadetlerden rücu mümkün olmadığı gibi sadaka niyetiyle yapılan hibeden de rücu mümkün değildir.⁸⁶ Hanefilerin bu görüşü Mecelle'de de külli kaide

⁷⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/319; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/639.

⁷⁹ Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/320; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/645.

⁸⁰ Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 577; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/321; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/645.

⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/56; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/222; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/99; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/222; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-Neyyira*, 577; Aynî, *el-Binâye*, 9/235; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/318; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/628.

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 12/48.

⁸³ Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/104; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/226; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/664.

⁸⁴ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 125; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/92; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/121; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/104; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2/156; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/323.

⁸⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 125; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/133; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/105; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2/156; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/323; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/664.

⁸⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/133.

olarak şu şekilde yer almaktadır: “Teberrû ancak kabz ile tamam olur”⁸⁷ Hanefîler fakire yapılan hibenin sadaka olacağı, zengine yapılan sadakanın ise hibe sayılması kanaatini taşırlar.⁸⁸ Fakire yapılan hibeden (sadaka) dönüş mümkün değilken, zengine yapılan sadakadan (hibe) dönüş mümkündür.⁸⁹ Bununla beraber mezhep içinde zengine sadaka verilip verilemeyeceği⁹⁰ ve ona verilen sadakadan dönülüp dönülemeyeceği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁹¹ Verilen malın sadaka mı hibe mi olduğu konusunda ihtilaf çıkarsa icabı gerçekleştiren tarafın sözüne itibar edilir⁹²

9. Alacağın hibe edilmesi caizdir.⁹³ Alacaklı kişi, alacağını kendisine borçlu olan kişiye bağışlarsa (ibra) hibeden rücu hakkını yitirmiş olur.⁹⁴ “Sakit olan şey avdet etmez.” külli kaidesinde, düşürülmüş olan borçtan geri dönmenin mümkün olmayacağı beyan edilmektedir.⁹⁵

Hibeden dönüşü engelleyen yedi maddenin, engelleci sebep olmalarının kökeninde iki temel gerekçe vardır. Birincisi, hibe konusu malın artık mevcut olmaması diğeri de ivaz meselesidir. Hibe edilen maldaki ziyade-i muttasıla, taraflardan birinin ölmesi ile hibe konusu malın varislerin mülkiyetine geçmesi, helak olması veya tüketilmesi ve onun satılarak veya başkasına hibe edilerek

---

⁸⁷ Mecelle madde: 57; Ayrıca bu maddenin dayandığı hadislerin tahlili ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Serkan Çelikan, *Mecelle'nin Külli Kaidelerinin Hadislerdeki Dayanakları*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 330.

⁸⁸ Aynî, *el-Binâye*, 9/231; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/221; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/612.

⁸⁹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/316; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/665.

⁹⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/665.

⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/92; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/105; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/665.

⁹² İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 7/323.

⁹³ Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi'*, 6/121; Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/104; Nuri Kahveci-Fatih Kuş, “Hanefîlere Göre Hibeden Dönmenin Şartları”, *Hikmet Yurdu* 14/27 (2021/1), 88.

⁹⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 12/616.

⁹⁵ Mecelle madde: 51; Ayrıca kaidenin dayandığı hadislerin tahlili için bk. Çelikan, *Mecelle'nin Külli Kaidelerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 303.

mülkiyetten çıkması durumlarında hibeden dönüş aslen mümkün değildir. Çünkü ortada istenecek bir mal kalmamıştır.⁹⁶ İvazlı hibeden dönülememesinin gerekçesi ise “*Bir şeyi hibe eden kimse, kendisine ondan bir karşılık verilmediği müddetçe hibesini geri almaya en müstahak olandır.*”⁹⁷ hadisindeki “hibeye karşılık alınması” şeklindeki net ifade hibeden dönüşü engellemektedir. Evliliğe engel kan hısımlığının hibeden dönüşü engellemesinin kökeninde bir çeşit karşılığın bulunması yatmaktadır. Akrabalar arasındaki sıla-i rahim karşılıklı yardımlaşma ile meydana gelir. Buradaki karşılıklı yardımlaşma duygusu maddi ivazdan daha önemlidir. Maddi ivaz hibeden dönüşü engellediğine göre hükmi ivaz olan sıla-ı rahim duygusu, hibeden dönüşü daha kuvvetli şekilde engellemektedir.⁹⁸ Zevciyetin hibeden dönüşü engellemesi de kan hısımlığında olduğu gibi sıla-ı rahim duygusudur.⁹⁹ Sadakadan dönülememesinin kökeninde de ivaz meselesi yatmaktadır. Çünkü kişi sadaka verince karşılığında sevap ummaktadır. Sadakadaki hükmi ivaz olan sevap alma düşüncesi maddi ivazdan daha önemlidir.¹⁰⁰

Klasik kaynaklarda geçmemesine rağmen hibe akdi konusunda özel bir çalışması bulunan Abdulkadir Şener, hibeden dönüşü engelleyecek yedi durum ayırımı yapmaksızın makul bir gerekçe ile hibeden dönülebileceği kanaatindedir. Makul gerekçe ise hibe yapılan kişinin, başıslayana nankörlük etmesi veya başıslayanın hibeden sonra geçim sıkıntısına düşmesidir. Hâkim, bu gerekçelerle de hibenin feshine hükmedebilir.¹⁰¹

---

⁹⁶ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 6/129.

⁹⁷ Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek*, 2/67.

⁹⁸ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 6/132.

⁹⁹ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 6/133.

¹⁰⁰ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 6/133.

¹⁰¹ Abdulkadir Şener, *İslam Hukukunda Hibe* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1984), 108.

2. Osmanlı Hukukunda Kabzın Hibe Akdindeki Rolü

Yukarıda zikri geçtiği üzere Hanefiler, hibe akdinin îcab-kabul ile kurulacağı, kabz ile tamam olacağı yani ancak kabz (tesellüm) ile hibe konusu malın mülkiyetinin hibe edilene geçebileceği görüşündedir.¹⁰² Osmanlı dönemi fetvalarında da Hanefilerin bu görüşüne vurgu yapılarak kabzı gerçekleşmeyen malın bağışlananın mülkiyetine geçemeyeceği ve bu şekildeki hibe akdinin batıl olacağı ifade edilmektedir. İlgili fetva örneği şöyledir: “*Hind şu kadar eşyasını kebîr oğlu Zeyd’e hibe edip badehu teslim ve kabz bulunmadan Zeyd fevt olsa hibe-i merkume batile olur mu? el-Cevab: Olur.*”¹⁰³ Fetvada, büyük oğula babası tarafından yapılan hibenin, oğulun malı kabz etmeden önce babasının ölümüyle batıl olacağı ifade edilmektedir.

Mahkeme defterlerinde, hibe akdinde bulunması gereken taraflar, hibe konusu mallar ve hibe akdinin gerçekleşmesi için gerekli olan îcab-kabul, teslim, tesellüm, kabz ve ittihab kelimeleri açıkça zikredilerek akid yazılı hale getirilmektedir. Hibe akdinin bu şekilde kayıtlara geçirilmesinin gerekçesi ileride ortaya çıkabilecek akde itiraz ve hibeden rücu davalarının daha sağlıklı yürütülebilmesidir. Örneğin 1723 tarihli Afyonkarahisar Mahkeme Defteri’ne tarafların yaptığı hibe akdi geçirilmiştir. Kayıтта, bir şahıs mahkeme salonunda dükkanını diğer şahsa hibe, teslim ve temlik ettiğini; ayrıca o, hibe yapılan kişinin hibe konusu dükkanı şu: “*meclis-i hibede ittihab ve kabz ve kabul ve tesellüm eyledi*” müteradif kelimeleri kullanarak hibe yapılan kişinin, hibeyi kabul-ittihab ve kabz-tesellüm ettiğini tekidli bir ifade ile söylemektedir.¹⁰⁴ Hibe akdi, mahkeme defterine bu şekilde kaydettirildiği için ileride bununla alakalı ortaya çıkabilecek davalar kolaylıkla çözülebilecektir.

¹⁰² Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/218; Zeyla’î, *Tebyînü’l-hakâik*, 5/91; İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, 7/310.

¹⁰³ Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, haz. Süleyman Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 354.

¹⁰⁴ “(...) Ferruh Çelebi b. Ali nam kimesne mahfil-i kazada (...) bir bab dükkanımı İsa Efendi hazretlerine hibe-i sahîha-i şer’iyye ile hibe ve temlik ve teslim edüp ol dahi meclis-i hibede ittihab ve kabz ve kabul ve tesellüm eyledi bade’l-yevm dükkan-ı mezkur müma-ileyhin mülk-i mevhubudur keyfe-mâ-yaşâ ve yahtâr (dilediği ve istediği şekilde) mutasarrif olsun (...)1723” Ömer Yıldırım, 535 Numaralı Afyonkarahisar Şer’iyye Sicilinin

Hibe akdi, mahkemede kayıt altına alınmaz ve akde itiraz veya hibeden rücu davaları mahkemeye taşınırsa hâkim, diğer hukuk davalarında olduğu gibi öncelikli olarak şahitlerin tanıklığına başvurarak dava hakkında karar vermektedir. Osmanlı mahkeme kayıtlarında, hem hibe akdine yapılan itiraz hem de rücu davalarında şahitlerin tanıklığına başvurulduğu görülmektedir. Hibe akdine yapılan itirazın tanıklık ile çözülmesi örneği şöyledir: 1654 tarihli Kayseri Mahkemesi'nde görülen bir davada, iki kardeşten biri (İsmail) babalarının hayatta iken kendisine ev hibesi yaptığını, kendisinin de bu malı kabz ettiğini, diğer kardeş (İbrahim) ise böyle bir hibe ve kabzın gerçekleşmediğini iddia etmektedir. Hâkim, iddianın ispatı için güvenilir şahitlerin tanıklığına müracaat etmektedir. Şahitler, “vefat eden babanın İsmail'e hibe yaptığını, onun bu hibeyi kabul ve kabz ettiğini ve bu malların o tarihten itibaren İsmail'in mülkü olduğu” şeklinde tanıklık yapmaktadırlar. Hâkim de şahitlerin ifadeleri doğrultusunda İbrahim'i davadan men ederek zikredilen malların İsmail'in olduğuna karar vermektedir.¹⁰⁵ Bu kayıta kabzın gerçekleştiğine vurgu yapılarak aynı anlama gelen “*tesellüm ve temellük*” kelimeleri şahitler tarafından tekid ifade etmek için arka arkaya kullanılmaktadır.

Hibe akdinden rücu davasının tanıklık ile çözülmesi örneği ise şöyledir: 1699 Konya Mahkemesi'ndeki bir kayıta, oğul (Mehmed) babasının (Bayram) kendisine müştemilâtı ile beraber bir ev hibe ettiğini, kendisinin de yapılan hibeyi kabul edip evi kabz ettiğini ancak şimdi babasının o evi kendisine kullandırmak istememesi üzerine babasının bu hareketinin engellenmesi için dava açmaktadır. Baba ise

---

Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 150.

¹⁰⁵ “(...) mahalle-i mezbur sakinlerinden Hızır b. Yusuf ve Mustafa b. Mehmed ve Hasan Çelebi nam kimesneler li-ecli's-sehâde mahfil-i kazada müteveffâ-yı mezbur Abdullah Halife hal-i hayatında tarih-i kitabdan altı sene mukaddem zirk olunan menzili oğlu mezbur İsmail Efendi'ye bizim huzurumuzda hibe-i sahiha-i ser'iyye ile hibe ve teslim ve temlik edüp İsmail Efendi dahi mevhûb-u mezbureyi ittihad ve tesellüm ve temellük eyledü biz bu hususa bu vech üzere şahidleriz.1654” Bk. Ayla Akgün, 63/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili *Transkripsiyon ve Değerlendirme* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 105.

oğlunun iddialarını reddetmektedir. Hâkim de davanın bu aşamasında güvenilir üç şahidin tanıklığına başvurmuştur. Şahitler de şu: “(...) *mezbur Bayram mukaddemâ yedinde mülkü olan mahalle-i mezburede vaki menzilini oğlu mezkur Mehmed’e bizim huzurumuzda hibe ve temlik ve teslim edüp ol dahi kabul ve kabz eyledi mülk-i mevhubudur biz bu hususa şahidleriz*” şeklinde ifade vererek, babanın oğluna evini hibe ettiğine, oğlunun da hibeyi kabul ederek hibe konusu evi kabz ettiğine tanıklık etmektedirler. Hâkim de tanıkların ifadesi doğrultusunda baba hakkında, kabz gerçekleştiği için oğluna yaptığı hibeden dönmeyeceğine ve eve müdahale etmeme kararı vermektedir.¹⁰⁶

2.1. Kabzdan Önce Hibeden Dönme

Hanefîlere göre hibeden dönme, hibe konusu malın kabzı gerçekleşmeden önce ve kabzı gerçekleştikten sonra olmak üzere iki şekildedir. Osmanlı fetva mecmuaları ve mahkeme kararlarında da hibeden dönüşün her iki şekli de bulunmaktadır.

Hibe edenin ölümüyle kabzı gerçekleştiremeyen hibeden dönmenin caiz olduğu diğer bir ifadeyle bu akdin zaten batıl olduğu, hibe konusu malın diğer tarafın mülkiyetinde olmadığı fetvalarda zikredilir.¹⁰⁷ Bu fetvanın yürürlüğünü gösteren mahkeme kaydı da bulunmaktadır. Bağışlayanın, hibe yapılan kişinin malı kabzetmesinden önce ölmesi durumunda hibe konusu malın bağışlanana değil, bağışlayanın mirasçılara geçtiğine dair 1663 tarihli Galata Mahkemesi’nde bir kayıt bulunmaktadır.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Mustafa Fırat Taşınhan, *32 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 181.

¹⁰⁷ Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 354.

¹⁰⁸ “*Fatıma bt. Mehmed nam hatun (...) müteveffâ-yı mezbur hayatında emlak ve eşyasından bana beş re’s kara sığır inek ile bin akçe hibe etmişidi lakin kable’t-teslim vefat etmekle merkum Hüseyin Beşe yedinde olan tereke-i müteveffâ-yı mezburdan mârrü’z-zıkr inek ve meblağ-ı mezburu Hüseyin Beşe’den taleb ederim (...) inekler ile meblağ-ı mezburu tereke-i müteveffâ-yı merkumdan olmak üzere mezbur Hüseyin Beşe’den dava ve*

Bağışlanan taraf, hibe konusu malı kabzetmeden önce bağışlayan tarafın pişmanlık sebebiyle hibesinden dönmesinin mümkün olduğuna dair fetva bulunmaktadır. İlgili fetvada şöyle söylenir: Baba akıl baliğ oğluna bir miktar eşya hibesinde bulunup, oğlu eşyayı kabzetmeden babası pişman olup eşyanın oğlu tarafından kabzedilmesini engellese, oğlu da daha sonra bu eşyayı babasından zorla alsın oğlun eşyayı babasına geri vermesi gerekir.¹⁰⁹

Osmanlı mahkeme defterlerinde de kabzı gerçekleşmeyen malla alakalı hibeden dönme davası bulunmaktadır. 1711 tarihli Antep Mahkemesi'ndeki kayıta yiğen, teyzesinin kendisine ev eşyaları ve üzüm bağı hibe ettiğini şimdi ise onun hibesinden dönmek istediğini, eşya ve bağı elinde tuttuğunu, ilgili malların kendi mülkiyetinde kalmasını mahkemeden talep etmektedir. Teyze ise yiğenin hibe iddiasını doğrulamakla beraber onun hibe konusu malları kabzetmediğini bundan dolayı hibesinden döndüğünü söylemektedir. Yiğen, kabzın gerçekleştiğini söylese de bu iddiasını ispatlayacak şahitleri olmadığı ve teyzenin de kabz olmadığına dair yemin etmesi ile hâkim, yiğeni davadan men ederek malların teyzenin mülkiyetinde olduğuna karar vermektedir.¹¹⁰

---

taleb etmesi meşrû'a olmamağın Fatıma Hatun men' olunup (...) 1663" Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H.1073-1074/ M. 1663), haz. Fuat Recep-Salih Kahrıman (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 141.

¹⁰⁹ "Zeyd şu kadar eşyasını kebîr oğlu Amr'a hibe edip kable't-teslim Zeyd nâdim olmakla eşyayı Amr'a vermeyip Amr'ı kabzdan nehyettikten sonra Amr eşya-i mezbureyi teğallüben Zeyd'den alsın Zeyd eşya-i mezbureyi Amr'dan istirdâda kadir olur mu? el-Cevab: Olur." Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya-Betül Algın-Zeynep Trabzonlu-Asuman Erkan, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 465.

¹¹⁰ "(...) Ali b. Ahmed nam kimesne mahfil-i kazada ammitesini Ayşe bt. Mehmed nam hatun mahzarında üzerine dava edüp (...) kaftan ve on guruş kıymetli yük esvabı ve on guruş kıymetli üç yorgan ve dört döşek ve on yasdık yüz tiğek bağını bana hibe ve temlik edüb ben dahi meclis-i hibede kabul etmişidim hâlâ eşya-yı mezkureyi mezbur Ayşe zabt eder sual olunub bana teslim etmesi matlubumdur dedikde gibbe's-sual mezbure Ayşe cevabında fi'l-vaki zikr olunan eşyaları hibe ettiğini ikrar mezbur Ali tarafından kabz dahi edilmedi deyu inkar edincek hibede kabz şart olmağla mezbur Ali'den eşya-yı mezkureyi meclis-i hibede kabza mübeyyin beyyine talep olundukda isbat-ı beyyineden aciz olub (...) kendi tarafından teslim ve mezbur Ali tarafından kabz bulunmadığına mezbure Ayşe'ye yemin teklif olundukda ol dahi billahi'l-'ale'l-a'lâ etmeğın mezbur Ali

2.2. Kabzdan Sonra Hibeden Dönme

Yukarıda zikri geçtiği üzere Hanefiler hibeden dönmeyi engelleyen yedi sebebin dışındaki durumlarda kabz gerçekleşse de hibe yapanın hibesinden dönebileceği ve dönüşün ya hibe yapanla hibe yapılanın karşılıklı rızası ile ya da hâkim kararıyla (fesh) gerçekleşeceği görüşündedirler.¹¹¹ Osmanlı fetvalarında da hibeden dönme engel bir durum yoksa kabzi gerçekleşen hibe akdinden dönüşün ya rıza ya da hâkim kararıyla caiz olduğu beyan edilmektedir.

Örneğin Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi (öl. 1103/1692) ilgili fetvasında,¹¹² arasında evliliğe engel kan hısımlığı bulunmayan yabancı birine kabzi gerçekleşen hibe akdi yapan kişi hakkında, hibeden dönüşü engelleyen bir gerekçe yoksa hibesinden dönebilir demektir. O fetvasında, kan hısımlığı dışındaki diğer altı sebebi ayrı ayrı zikretmeksizin “*mâni-i rücû bulunmamakla*” ifadesini tercih ederek fetva metnini kısa tutmaktadır. Şeyhülislam Feyzullah Efendi (öl. 1048/1639) de konuyla alakalı ilgili fetvasında,¹¹³ hibeden dönüşü engel olan kan hısımlığı ve hibe konusu malın mevcut olmaması şeklindeki iki engelin dışındaki diğer rücua engel durumları ayrı ayrı zikretmeksizin Çatalcalı Ali Efendi gibi “*mâni-i rücû bulunmamakla*” ifadesini kullanarak yabancıya yapılan hibe konusu mal mevcutsa hibe yapan kişi, hibesinden rıza veya hâkim kararıyla dönebilir demektir.

---

muarazadan men' olundu. 1711” Ökkeş Narinç, *64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 106.

¹¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/58; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/101.

¹¹² “Zeyd şu kadar eşyasını ecâ nibden Amr'a hibe ve teslim ettikten sonra mâni-i rücû bulunmamakla Zeyd hibesinden rücû edüp rıza ya kada ile eşya-ı mezbureyi Amr'dan almağa kadir olur mu? el-Cevab: Olur.” Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (Ankara: TBMM Kütüphanesi, 1927/841), 2/117.

¹¹³ “Zeyd şu kadar akçesini Amr-ı ecnebiye hibe ve teslim ettikten sonra meblağ-ı mezbur Amr'ın yedinde mevcut olup mâni-i rücû bulunmamakla Zeyd hibesinden rücû edip rıza ya kada ile meblağ-ı mezburu Amr'dan almağa kadir olur mu? el-Cevab: Olur.” Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fezyiye*, 356.

Hibeden dönüşe engel durumların olmadığı ve kabzı gerçekleşen hibe akdinin hâkim tarafından feshedilmesi ve hibeden dönüşe karar verilmesi örneği mahkeme kaydında da vardır. 1685 tarihli Konya Mahkemesi'nde böyle bir örnek bulunmaktadır. Hibe yapan, daha önce müstemilâtıyla beraber evini hibe ettiği şahıs hakkında mahkemeye giderek hibeden rücu davası açmaktadır. O kendisinin çok yaşlı, fakir ve muhtaç durumda olduğunu, yaptığı hibeden dönüşe engel bir durumun da olmadığını ifade ederek hibesinden dönmeyi ve hibe yapılan kişinin evinden çıkmasını mahkemeden talep etmektedir. Hibe yapılan kişi de bağışlayan kişinin iddiasını ikrar ve itiraf ederek, kabzederek oturduğu evin kendisine ilgili şahıs tarafından hibe edildiğini söylemektedir. Hâkim, hibeden dönüşe engel bir durumun olmamasından dolayı hibe yapılan kişinin evden çıkmasına ve yaşlı adama evin mülkiyetinin tekrar geçmesine karar vermektedir.¹¹⁴

İncelenen mahkeme defterlerinde tarafların rızası ile hibeden dönüş örneklerine rastlanmamıştır. Taraflar, hibeden dönüşü kendi aralarında rıza ile yaptıkları ve niza ortaya çıkmadığı için rücu durumu mahkemeye yansımamış olabilir.

---

¹¹⁴ “(...) İvaz b. Kara Hazar nam kimesne meclis-i şer’de zıkr-i âtî menzile vazi’ü’l-yed olan İbrahim b. Mehmed mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam edüp mahalle-i mezburede vaki bir menzil mukaddemâ benim yedimde müllüm olub mezbur İbrahim’e meccânen hibe ve teslim etmişdim lakin ben pîr-i fânî ve fakîr ve muhtac olmam ile mevânî-i rücûdan dahi bir şeyi olmadığı ecilden hibe-i meşruhadan rücû eyledim menzil-i mezburdan ihracını tenbih murad ederim sual olunsun dedikde gıbbe’s-sual mezbur İbrahim cevabında menzil-i merkum mukaddemâ mezburun müllü olub meccânen hibe eylediğini ve mevânî-i rücûdan bir şeyi olmadığını ikrar ve itiraf etmeğin rücû-u mezkurun sıhhatına hükm ve mezbur İbrahim’in tahrîcine tenbih olundu. 1685” Mehmet Ali Güven, 33 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 317.

2.3. Kabzdan Sonra Hibeden Dönüşü Engelleyen Sebepler

Yukarıda zikri geçtiği üzere yedi sebep hibeden dönüşü engellemektedir. Bu yedi sebeple alakalı hem fetva hem de mahkeme kayıtlarında örnekler bulunmaktadır.

2.3.1. Hibeden Dönüşü Engelleme Açısından Evlenmeyi Haram Kılan Kan Akrabalığı

Evliliği haram hale getiren kan hısımlığının hibeden dönüşü engelleyeceğine dair ilgili fetvada, küçük oğluna hibe yapan ve bu hibe akdine şahit tutan babanın hibesinden dönmesinin caiz olmadığı ifade edilmektedir.¹¹⁵ Baba küçük çocuğunun velisi olduğu için hibe akdinde bulunması gereken kabz şartı da yerine gelmektedir. Baba hem hibeyi yapmakta hem de kabzı gerçekleştirmektedir.

Mahkeme kayıtlarında hem baba ve annenin çocuklarına hem de kardeşin diğer kardeşe yaptıkları kabzı gerçekleşen hibe akidlerinden onların dönemeyeceklerine dair örnekler bulunmaktadır.

1681 tarihli Ankara Mahkemesi'ndeki bir kayıta, oğul, şu: “*bana hibe ve teslim ben dahi meclis-i hibede ittihaz ve tesellüm ve kabul edüp mülk-i mevhubum olmuş iken*” ifadeyi kullanarak, sekiz sene önce babasının kendisine kabzı gerçekleşen ev hibesi yaptığını ancak babasının bugün hibesinden dönmek ve elindeki evi geri almak istediğini söyleyerek babası hakkında dava açmaktadır. Babası, oğlunun iddiasını tasdik ettikten sonra hâkim, hibe konusu evin oğulun mülkü olduğuna, babanın hibesinden dönemeyeceğine karar vermektedir.¹¹⁶ 1699 tarihli Konya Mahkemesi'ndeki bir kayıta ise oğluna kabzı gerçekleşen hibe yapmadığını ve oğlunun elindeki evin kendi mülkü olduğunu iddia eden babanın iddiası, şahitlerin

---

¹¹⁵ “*Zeyd mülk bahçesini sağır oğlu Amr'a hibe ve işhâd (şahit tutma) eylese Zeyd hibesinden rücuâ kadir olur mu? el-Cevab: Olmaz.*” Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi* (Londra: British Museum, 135), 285b.

¹¹⁶ Fuat Tezal, *61 Numaralı Ankara Şer'îyye Sicil Defterine Göre Ankara'da İctimai ve Sosyal Hayat* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 263.

tanıklığı ile reddedilmektedir. Şahitler, şu: “menzilini oğlu mezkur Mehmed’e bizim huzurumuzda bade’t-tahliye hibe ve temlik ve teslim edüp ol dahi kabul ve kabz eyledi mülk-i mevhubudur biz bu hususa şahidleriz şehadet dahi ederiz” ifadeyi kullanarak babanın, oğluna kabzı gerçekleşen hibe yaptığına kendilerinin şahit olduklarını söylemektedirler. Hâkim de bunun üzerine babanın hibesinden dönemeyeceğine karar vermektedir.¹¹⁷ 1631 tarihli Konya Mahkemesi’ndeki başka bir kayıta ise annenin, oğluna yaptığı kabzı gerçekleşen hibeden dönemeyeceğine karar verilmektedir.¹¹⁸ 1853 tarihli Siverek Mahkemesi’ndeki bir kayıta ise, Siverek müftüsünden alınan -kabzı gerçekleşen hibeden kız kardeşin diğer kız kardeşine yaptığı hibeden dönmesinin şer’an caiz olmadığı- şeklindeki fetva, mahkeme karar metnine de yazılarak hibesinden dönmek isteyen kız kardeşin davası reddedilmektedir.¹¹⁹

2.3.2. Hibeden Dönüşü Engelleme Açısından Zevciyet Akrabalığı

Hibeden rücuyla engelleyen zevciyet hısımlığı meselesindeki temel kural, nikâh akdinden önce tarafların birbirine yaptığı hibeden dönmelerinin caiz olması, nikâhtan sonra ise caiz olmamasıdır. Hanefîlerin bu görüşü fetvalara da yansımıştır. İlgili fetvada şöyle denir: Erkek, evini yabancı bir kadına hibe edip teslim ettikten sonra o kadınla evlense, erkeğin evlendikten sonra hibesinden rücu etmesi caizdir.¹²⁰ Diğer fetvalarda ise: Kadın, mehrini¹²¹ kocasına hibe ettikten veya ona hibe ettiği bir

---

¹¹⁷ Taşınhan, 32 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili, 181.

¹¹⁸ Nurullah Doğan, 1629-1631 Tarihleri Arasında Konya’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 490.

¹¹⁹ Abdulnasır Yiner, 443 Numaralı Siverek Şer’iyye Sicili (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 198.

¹²⁰ Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi, Fetâvâ-yı Ali Efendi. 2/117.

¹²¹ Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi, Fetâvâ-yı Yahya Efendi. 288b.

eşyayı¹²² kocası kabz ettikten sonra o kadını boşasa, kadının hibesinden dönmesi caiz değildir.

Nikâh akdinden önce belirlenen mehrin, müstakbel kocaya hibe edilmesinin ardından kadının yine nikâh akdinden önce hibesinden dönmesinin meşru olduğuna dair 1655 tarihli Kayseri Mahkemesi'nde bir karar vardır.¹²³ 1651 tarihli Antep Mahkemesi'ndeki bir kayıta ise, nikâhtan sonra eşine hibe ettiği mehirden dönmek isteyen kadının talebi hâkim tarafından şu: “zevcenin zevcine ve zevcin zevcesine hibesinden rücû'a şer'an mesağ olunmamak ile mezbure Hediye hatun muarazadan men” ifade kullanılarak reddedilmektedir.¹²⁴ 1682 tarihli Antep Mahkemesi'ndeki bir kayıta ise evli iken kocasına hibe ettiği mehirden kocası, kendisini boşadıktan sonra rücu etmek isteyen kadının talebi şahitlerin şu: “Kerime merkum Mustafa'nın taht-ı nikâhında iken bizim huzurumuzda mezburun zimmetinde olan mehr-i müeccelini zevc-i mezbur Mustafa'ya hibe ve temlik edüp zimmetini ibra ve iskat etmekle ol dahi mezbure Kerime'yi talak-ı selase ile tatlik etti” ifadesinden sonra mahkemece reddedilmektedir.¹²⁵

2.3.3. Hibeden Dönüşü Engelleme Açısından Hibe Konusu Maldaki Ziyade-i Muttasıla

Hibe edilen maldan ayırlamayacak şekilde malda meydana gelen artışların hibeden dönmeyi engellediğine dair fetvalar vardır. İlgili fetvada, kabzı gerçekleşen at hibesinin akabinde atın yağ bağlayıp besili hale gelmesinden sonra bağışlayanın

---

¹²² Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. 2/119.

¹²³ Vehbi Kıvanç, *64/1 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 306.

¹²⁴ Mine Kartal, *20 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 274.

¹²⁵ Perihan Aksoy, *35 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 311.

hibesinden dönmesinin caiz olmadığı ifade edilmektedir.¹²⁶ Diğer bir fetvada ise, hibe edilen arsaya bina yapılmasının, hibeden dönüşü engellediği ifade edilir.¹²⁷

Bu fetvaların mahkeme yürürlüğü de vardır. 1843 tarihli *Tuhfetu's-Sukûk* isimli sak¹²⁸ mecmuasındaki Filibe Mahkemesi'ne ait bir kayıтта, yaptığı tay hibesinden altı ay sonra dönmek isteyen kişinin talebine karşılık kendisine hibe yapılan kişinin şu: “*tay-ı salifü'z-zikr tarih-i merkumda vech-i muharrer üzere ittihab ve kabul ve halen yanında mevcud olduğunu ikrar lakin mevhub-ı mezkur tarih-i hüccete gelince büyüyüp ve rücûna mâni semn ile ziyade-i muttasıla hasıla olmakla teslimden imtina ederim*” şeklindeki cevabından sonra mahkemece, bağışlayanın hibeden dönme talebi reddedilmektedir.¹²⁹ 1888 tarihli Bafra Mahkemesi'nde de iki yıl önce gerçekleşen at hibesinden dönmek isteyen kişinin talebi, attı meydana gelen ziyade-i muttasıladan dolayı reddedilmektedir.¹³⁰ 1900 tarihli Bartın Mahkemesi'ndeki bir kayıтта ise hibe yapılan arsanın üzerine bina yapıldıktan sonra bağışlayanın hibeden dönme talebi mahkemece, Mecelle'nin 869. maddesine¹³¹ de atıf yapılarak reddedilmektedir.¹³²

---

¹²⁶ Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. 2/118.

¹²⁷ Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*. 289a.

¹²⁸ “Sak, hakim tarafından dava konusu olan meseleye ve bu meseledeki kararına dair hazırlanan belgedir.” Süleyman Kaya, “Sak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 586.

¹²⁹ Debbağzade Numan Efendi, *Tuhfetu's-Sukûk*, (University of Toronto Library, K 119712t8-1843), 127.

¹³⁰ Mehmet Zorlu, 1888-1889 Yıllarına Ait Samsun Şer'iyeye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Tahlili (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 85.

¹³¹ Mecelle madde 869: “Mal-ı mevhub arz (arazi) olup da, mevhubün leh anın üzerine bina ihdâs (...) gibi, ziyade-i muttasıla hâsil oldukda, hibeden rücû sahih olmaz.”

¹³² Selahattin Kaya, *807 Numaralı Bartın Şer'iyeye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 69.

2.3.4. Hibeden Dönüşü Engelleme Açısından Hibede İvaz

İvaz meselesiyle alakalı fetvada, Zeyd evini yabancı olan Amr'a hibe ve teslim ettikten sonra Amr'ın da Zeyd'e bir miktar para vererek -bu senin yaptığın hibenin ivazıdır- demesi üzerine Zeyd'in de parayı kabul ve kabz etmesinin akabinde Zeyd'in yaptığı ev hibesinden pişman olup hibesinden dönmesinin caiz olmadığı ifade edilir.¹³³ 1684 tarihli Kayseri Mahkemesi'ndeki bir kayıta, kadın yabancı birine kabul ve kabzı gerçekleşen bağ hibesinden sonra hibe ettiği kişinin yabancı olduğunu söyleyerek hibeden dönmek istemektedir. Ancak hibe yapılan şahıs şu: “ *hududu mahdud olan bağı tarih-i mezkurda bana hibe-i sahiha-i şer'iyye ile hibe ve teslim edüp ben dahi meclis-i hibede ittihad ve kabul ve kabz ve temellük ve tesellüm eylediğimden sonra ben dahi hibe-i mezkur mukabelesinde müddeîye-i (davacı) mezbureye bir kelâm-ı kadîm ile on kuruş ivaz vermişim*” ifadeyi kullanarak bağ hibesine karşılık kadına Kur'an-ı Kerîm ve para verdiğini şahitlerle ispatlayınca, mahkeme, kadının hibeden dönme talebini reddederek bağın, hibe yapılan şahsın mülkünde kalmasına karar vermektedir.¹³⁴

Sadaka veren kişi bunun karşılığında bir sevap umduğu için sadakayı, hibedeki ivaz kapsamına almak mümkündür. Sadakadan dönülemeyeceğine dair fetvada şöyle denir: Zeyd, fakir olan Amr'a bir miktar altın hibe ve teslim eylese daha sonra bu hibesinden dönüp altınları geri alması caiz değildir.¹³⁵

2.3.5. Hibeden Dönüşü Engelleme Açısından Hibe Konusu Malın Hibe Yapılan Kişinin Mülkiyetinden Çıkması

Bu mesele ile alakalı fetvada şöyle denir: Hind, evini kendine yabancı olan Zeyneb'e hibe ve teslim etmesinin akabinde o da bu evi kocasına hibe ve teslim etse Hind'in hibesinden dönmesi caiz değildir.¹³⁶

¹³³ Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*. 290a.

¹³⁴ Abdurrahman Yıldırım, 91/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 83.

¹³⁵ Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*. 293a.

¹³⁶ Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*. 286a.

Bu fetvanın yürürlüğü 1690 tarihli Bâb Mahkemesi'ndeki bir kayıta görülmektedir. Kendine dava açılan kişi, hibe konusu evin ilk hibe yapılan kişi tarafından kendisine hibe edildiğini, artık ilk hibe yapanın hibesinden rücu hakkının olmadığını mahkemede dile getirmektedir. “*menzil-i mezbur müddeiye-i mezburenin mülkü olup paşa-yı mûmâ-ileyhe hibe ve teslim edip, ol dahi müddeiye-i mezbure hacda iken mülk-i mevûbu olmak üzere mezbure Ayşe'ye hibe ve teslim ol dahi kabz etmekle*”¹³⁷

İbrayı, hibe konusu malın mülkiyetten çıkması maddesi içinde değerlendirmek mümkündür. Çünkü ibra edilen para, hali hazırda hibe edilen kişinin elinde mevcut değildir. İbranın hibeden dönüşü engellediğine dair fetva şöyledir: Zeyd, Amr'dan alacağı bir miktar parasını ona hibe ettikten sonra Zeyd'in bu hibeden dönmesi caiz değildir.¹³⁸

2.3.6. Hibeden Dönüşü Engelleme Açısından Hibe Konusu Malın Helak Olması

Bu mesele ile alakalı fetvada şöyle denilmektedir: Zeyd, bir miktar parasını akrabası olmayan Amr'a hibe ve teslim ettikten sonra hibesinden dönerek teslim ettiği parayı Amr'dan istese o da parayı ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla harcadığı için artık paranın mevcut olmadığını söylese Amr'ın, bu sözüne itibar edilerek Zeyd'in hibeden dönmesi mümkün olmaz.¹³⁹

1684 tarihli Kayseri Mahkemesi'ndeki bir kayıta bu fetvanın yürürlük örneği bulunmaktadır. Üvey oğluna kabzı gerçekleşen para hibesinde bulunan kadın, hibesinden dönmek istemektedir. Üvey oğul da parayı harcadığını söyleyince hâkim,

---

¹³⁷ *Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H.1102/ M. 1691)*, haz. Hüseyin Kılıç-Yılmaz Karaca-Rasim Erol-Salih Kahrıman-Fuat Recep-Sabri Atay (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 370.

¹³⁸ Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*. 286a.

¹³⁹ Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. 2/118.

para harcanarak helak olduğu için kadının hibesinden dönemeyeceğine karar vermektedir.¹⁴⁰ Benzer bir örnek te 1670 tarihli Konya Mahkemesi'nde vardır.¹⁴¹

2.3.7. Hibeden Dönüşü Engelleme Açısından Hibe Yapan veya Hibe Yapılan Kişinin Ölmesi

Bu mesele ile alakalı fetvada, kabzı gerçekleşen hibe akdinin akabinde, hibe yapanın ölümü sonrasında mirasçılarının hibeden dönmesinin caiz olmadığı ifade edilir.¹⁴²

1649 tarihli Kayseri Mahkemesi'ndeki bir kayıтта, babasının açtığı davada oğul, annesinin ölmeden üç sene önce kendisine yaptığı bahçe hibesini kabul ve kabz ettiğini ancak babasının şimdi bunu kabul etmeyerek elindeki bahçeyi almak istediğini söylemektedir. Şahitlerin de oğulun iddiasını tasdik etmeleri üzerine bahçeye, babanın müdahale etmemesi kararı verilmiştir.¹⁴³

Sonuç

İslam hukukunda hibe, bir malı başkasına karşılıksız olarak temlik etmektir. Hanefîlerin çoğunluğuna göre hibe akdi îcab ve kabul ile kurulur, kabz ile tamam olur. Kabz, hibe konusu malın karşı tarafın mülkiyetine geçmesinde ana etkindir.

---

¹⁴⁰ “(...)Ayşe hatun meblağ-ı mezburu bana hibe-i sahiha-i şer’iyye ile hibe ve temlik ve teslim edüp ben dahi meclis-i hibede ittihad ve kabul ve kabz eylediğimden sonra meblağ-ı mezburu bade’l-kabz kendi mesarifime sarf ile istihlak eyledim dedikde meblağ-ı mezburun aynı mevcut olmayup helak olmağla müddeîye-i mezbure Ayşe hatun hibesinden rüçû’a kadire olmayup bu takdirce olan davası meşru olmamakla 1684” Cengiz Özmen, 91/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 73.

¹⁴¹ Fatih Küçük, 14 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 252.

¹⁴² Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*. 289b.

¹⁴³ “(...) Emine Hâtun tarih-i kitabdan üç sene mukaddem hal-i hayatında karye-i mezburede iki kit’a bagcelerini Mustafa Çelebi’ye hibe-i sahiha-i seriyye ile hibe ve temlik ol dahi ittihad ve temellük (...) biz bu hususa şahidleriz (...) 1649.” Serpil Çökük, 57/3 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 92.

Aynı zamanda o, hibeden dönüşü mümkün kılma ve engelleme fonksiyonuna sahiptir. Osmanlı hukukunda da hibe akdinin tamamlayıcısı olan kabzın önemine hem fetvalarda yer verilmekte hem de hibe akdinin sahih olup olmaması ve hibeden dönme ile alakalı davaların bulunduğu mahkeme kayıtlarındaki kararları etkilemektedir. Mahkeme kayıtlarında, hibe akdinin kuruluş şartlarından olan îcab için “hibe ettim” cümlesi, kabul için ise “ittihab ettim-kabul ettim” cümleleri kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra özellikle hibe akdini tamam hale getiren kabz meselesine ayrıca önem atfedilerek tekid için kabz lafzı ile eş anlamlı olan “temellük-tesellüm” kelimeleri kabz kelimesinin hemen akabinde sıkça kullanılmaktadır. Ayrıca mahkeme kayıtlarında, diğer hukuk davalarında olduğu gibi ispat vasıtalarından olan şahitlik müessesesinin, hibe akdini kabul-reddetme ve hibeden dönme davalarındaki kararları belirlemedeki fonksiyonu görülmektedir.

Fetvalar ve mahkeme kayıtlarından hareketle İslam hukukunun Osmanlı uygulaması özelinde hibeden dönüşü engelleyen sebeplerle alakalı şunları söylemek mümkündür:

Hanefilere göre hibeden dönme, hibe konusu malın kabzı gerçekleşmeden önce ve sonra olmak üzere iki şekilde olabilir. Klasik Hanefî literatüründe her ne kadar kabzı gerçekleşmeyen hibe konusu maldan, hibe edenin rücu talebini ifade etmek için de “hibeden dönme” tabiri kullanılsa da aslında bu durum kabzı gerçekleşen hibeden dönme meselesinden farklıdır. Ancak her iki durumda da “hibeden dönme” tabiri şeklî yönü ifade etmek için kullanılmaktadır. Osmanlı fetvalarında ise kabzı gerçekleşmeyen hibeden dönme ile kabzı gerçekleşen hibeden dönmeyi birbirinden ayırmak için kabzı gerçekleşmeyen hibeden dönme “batıl” terimi ile ifade edilir. Bununla beraber mahkeme kayıtlarında kabzı gerçekleşen ve gerçekleşmeyen hibeden dönme davalarında klasik Hanefî literatüründe olduğu gibi “hibeden dönme” tabiri kullanılmaktadır. Fetvadaki -batıl- ifadesi ile vurgulanmak istenen esas nokta, aslında hibe akdinin hiç meydana gelmediği, oluşmayan hibe akdinden dönmenin anlamsız olacağıdır.

Hem kabzı gerçekleşmeyen maldaki hibeden dönme hem de kabzı gerçekleşen maldaki hibeden dönme ile ilgili mahkeme kayıtlarındaki davalarda, Hanefîlerin “ahlaken uygun olmasa da herhangi bir engel olmaması durumunda bağışlayan hukuken hibesinden dönebilir” görüşüne mutabık hükümler vardır. Kabz gerçekleştiği ve herhangi bir engel olmadığı halde hâkim kararıyla hibesinden dönen yaşlı ve fakir kişinin mahkemede kullandığı ifadeler, hibeden dönme özelinde ahlak ve hukuk ilişkisini göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu örnekte, hibesinden dönen kişi kendisinin çok yaşlı, fakir ve muhtaç biri olduğunu, bundan dolayı hibesinden dönmek (evi satıp parasını ihtiyaçları için kullanabilir) durumunda olduğuna dair açıklama yapmaksızın hibesinden dönebilirdi. Açıklama yapması hukuken aranan bir şart değildi. Fakat böyle bir açıklama yapmasının gerekçesi muhtemelen Osmanlı toplumunda hibeden dönüşün hoş karşılanmamasıdır. Hibesinden rücu eden kişi kendisinin çok yaşlı, fakir ve muhtaç biri olduğunu ifadesinde özellikle vurgulayarak, aslında hibeden dönüşün ahlaken iyi bir davranış olmadığını farkında olduğunu ancak kendisinin yadırganmamasını hem karşı tarafa hem de topluma hissettirmek istemiş olabilir.

Kabzı gerçekleştiği halde hibeden dönmeyi engelleyecek yedi sebepten birisi bulunmasına karşın hibesinden dönmek isteyen ancak dönemeyen kişilerin hukuki durumları hem fetvalarda hem de mahkeme kararlarında yer almaktadır. Bütün fetvalar ve mahkeme kararları Hanefî mezhebinin görüşlerine uygundur. Hibeden dönme davalarının hiçbirisinde hibeden dönme talep eden kişiler kendileri hakkında yaşlılık, acziyet veya fakirlik gibi herhangi bir gerekçe ileri sürmemişlerdir. Böyle bir gerekçe sunmaları durumunda da mahkemenin vereceği karar değişmeyecekti.

Netice olarak Osmanlı dönemi fetva ve mahkeme kararlarında kabzı gerçekleşmeyen veya kabzı gerçekleşen hibeden dönme meselelerinde Hanefî mezhebinin görüşlerine mutabık kalındığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Akgün, Ayla. 63/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Aksoy, Perihan. 35 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları, 2012.
- Aynî, Ahmed b. Musa. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2. Basım, 1410/1990.
- Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H.1102/ M. 1691), haz. Hüseyin Kılıç-Yılmaz Karaca-Rasim Erol-Salih Kahrıman-Fuat Recep-Sabri Atay. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <http://www.kadısicilleri.org/index.php>
- Bâcî, Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sad b. Eyyub. *el-Müntekâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Atâ. 9 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/1999.
- Bardakoğlu, Ali. "Hibe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/421-426. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Camiu's-Sahih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhûtî, Yunus b. İdris. *Şerhu Münteha'l-İrâdât*. thk. Abdulmuhsin et-Türkî. 7 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risale, 1420/2000.
- Çelikan, Serkan. *Mecelle'nin Külli Kaidelerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Çökük, Serpil. 57/3 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Debbağzâde Numan Efendi, Tuhfetü's-Sukûk. University of Toronto Library, K 119712t8-1843.

- Derdâr, Muhammed b. Ahmed. *Akrabu'l-Mesâlik li-Mezhebi'l-İmam Mâlik*, Kano: Mektebetü Eyyüb, 1420/2000.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*, 4 Cilt, b.y.: İhyâu'l-Kütübü'l-Arabiyye, ty.
- Doğan, Nurullah. 1629-1631 Tarihleri Arasında Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H.1073-1074/ M. 1663)*, haz. Fuat Recep-Salih Kahrıman. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012. <http://www.kadısicilleri.org/index.php>
- Güven, Mehmet Ali. 33 Numaralı Konya Şer'îyye Sicili. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Hâkim en-Nisâburî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim. *Mülteka'l-Ebhur*. thk. Vehbî Süleyman el-Ulbânî. 2 Cilt. b.y.: y.y., 1406/1986.
- Hıra, Ayhan. "Klasik Fıkıh Kaynaklarında Hibeden Dönme Meselesine İlişkin Temel Yaklaşımlar". *JASSS* 58/2 (2017), 237-250.
- "Hibe", *el-Mevsuatu'l-fıkhiyye*. 42/120-155. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1425/2004.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*. thk. Ali Muhammed Muavved. 13 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr. *Câmiu'l-fikh*. thk. Yüsri es-Seyyid Muhammed. 7 Cilt. Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 2000.
- İbn Kudâme, Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid. *Sünenu İbn. Mâce*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-İlmiyye, 1313.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.

- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. b.y.: Matba'atü'l-İlmiyye, 1417/1997.
- İbn Rüşd, Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. thk. Ali Muhammed Muavved. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1427/2007.
- Kahveci, Nuri - Kuş, Fatih. "Hanefîlere Göre Hibeden Dönmenin Şartları". *Hikmet Yurdu* 14/27 (2021/1), 79-93.
- Kartal, Mine. 20 Numaralı *Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mesûd. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım 1407/1986.
- Kaya, Selahattin. 807 Numaralı *Bartın Şer'iyeye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Kaya, Süleyman. "Sak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/586-587. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.
- Kıvanç, Vehbi. 64/1 Numaralı *Kayseri Şer'iyeye Sicili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer. *el-Muhtasar*. thk. Kamil Muhammed Uveyda. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Küçük, Fatih. 14 Numaralı *Konya Şer'iyeye Sicili*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Merğînânî, Burhânüddîn b. Abdilcelil. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Muhammed Adnan Derviş. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.
- Molla Hüsrev. *Dürrü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*. 2 Cilt. İstanbul: Mir Muhammed Kütüphanesi, 1307/1890.
- Müzenî, İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail, *el-Hâvi'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavved. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1414/1994.

- Narinç, Ökkeş. 64 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Özmen, Cengiz. 91/2 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Sahnûn, Abdüsselâm b. Said. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1994.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Şener, Abdulkadir. *İslam Hukukunda Hibe*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1984.
- Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Ankara: TBMM Kütüphanesi, 1927/841, 1a-283a.
- Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*. haz. Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi. *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*. Londra: British Museum, 135, 1a-378b.
- Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*. haz. Süleyman Kaya-Betül Algın-Zeynep Trabzonlu-Asuman Erkan. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Şîrâzî, Ali b. Yusuf. *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmam eş-Şafiî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416/1995.
- Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1418/1997.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Mısırî. *Şerhu Meâni'l-Âsâr*. thk. Muhammed Zehrî en-Neccâr. 5 Cilt. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Taşınhan, Mustafa Fırat. 32 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tezal, Fuat. 61 Numaralı Ankara Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Ankara'da İctimai ve Sosyal Hayat. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 5 Cilt. Kahire: Mustafa el-Babi el-Harabi, 1978.
- Yıldırım, Abdurrahman. *91/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Yıldırım, Ömer. *535 Numaralı Afyon Karahisar Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Yiner, Abdulnasır. *443 Numaralı Siverek Şer'iyye Sicili*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Zebîdî, Ebu Bekir b. Ali. *el-Cevheretü'n-Neyyira şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*. b.y.: y.y.,t.y.
- Zeyla'î, Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 6 Cilt. Bulak: Matba'atü'l-Kübâ el-Emîriyye, 1313/1896.
- Zorlu, Mehmet. *1888-1889 Yıllarına Ait Samsun Şer'iyye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Tahlili*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.